

Козир В.В.,

методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти,
комунальний заклад «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради

СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: АДАПТАЦІЯ І МОДИФІКАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

У сучасному світі докорінно змінюються освітні системи та педагогічні практики, підлаштовуючись до потреб соціуму шляхом переходу на нові навчальні концепції та технології. Нині інклюзивну освіту рекомендують Міжнародні організації (ЮНЕСКО, ОБСЄ) як пріоритетний напрямок розвитку системи освіти, що реалізує право громадян здобувати якісну освіту за місцем проживання та забезпечує соціалізацію дітей. Реформування шкільної освіти в Україні щодо впровадження інклюзивного навчання також набирає стрімких обертів, починаючи з 2009 року, в якому була прийнята постанова Верховної ради України «Про ратифікацію Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю» № 1767 - VI.

У Законі України «Про освіту» (2017 р.) прописано, що батьки (законні представники) дитини з особливими освітніми потребами мають право обирати заклад освіти та форму організації освітнього процесу [2]. Також впровадження інклюзивної освіти є невід'ємною складовою реалізації Концепції «Нова українська школа».

Оскільки питання інклюзивного навчання є актуальним, українські вчені активно досліджують його, зокрема: В. Андрущенко, М. Ярмаченко, Е. Андрєєва, В. Бондар, Т. Ілляшенко, А. Колупаєва, Н. Сабат, Є. Ярська-Смирнова, О. Акімова. Готовність системи освіти до інклюзивного навчання визначається наявністю фахівців, які оперуватимуть теоретичними і практичними засадами щодо інклюзії. Тому перед вітчизняними науковцями постало завдання розробити і ввести у вищі освітні заклади курс для майбутніх педагогів з інклюзивної освіти. Вагомий внесок у формування нової системи освіти зробили П. Таланчук, М. Синьов, Р. Ануфрієва, О. Євдокимов, Л. Коваль, Г. Шевцов. Також значну роль для оптимізації функціонування спеціальних закладів освіти відіграли дослідження психологів Л. Виготського, О. Венгер, Г. Костюка, Б. Корсунської, С. Максименка, Н. Морозової, В. Синьова, П. Таланчука, В. Тарасун, М. Ярмаченка.

Термін «інклюзія» з'явився у зв'язку з необхідністю максимально задіяти у суспільне життя людей з інвалідністю. Він закріплений у Конвенції ООН про права людей з інвалідністю. У широкому розумінні інклюзія (від англ. inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі [6, с. 10]. Проте інколи будь-яка людина може потребувати інклюзії в певних життєвих обставинах за наявності інвалідності чи порушень розвитку. Вважається, що в будь-якому суспільстві людей з інвалідністю в середньому 10 %. За даними Міністерства соціальної політики, в Україні – 2,6 млн людей з

інвалідністю. Це 6 % усього населення. Із них – 168 280 дітей. Дані Всесвітньої організації охорони здоров'я вказують, що в Україні 6,7 млн (15 %) таких громадян. Близько 0,9–1,8 млн людей інвалідність суттєво заважає в житті [1]. Тому питання інклюзивної освіти має надзвичайну актуальність для розвитку гуманного і толерантного суспільства.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [5, с. 31].

Завдяки інклюзивному навчанню покращується соціальна компетентність та зростає коло комунікативних навичок, а також підвищується рівень соціальної взаємодії між ровесниками.

Керуючись Законом України «Про освіту», дитина з особливими освітніми потребами (далі ООП) – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [2, с. 18]. Донедавна існувало дві моделі розуміння сутності ООП: медична та соціальна. У такому випадку на перше місце ставилась хвороба і, як наслідок, особа з ООП стикалась з цілою низкою бар'єрів, насамперед із стереотипами, упередженням ставленням у соціумі. Досить часто діти мають однакові категорії ООП, але можливості щодо освітньої діяльності виявляються абсолютно різні. Тому на зміну приходить біо-психо-соціальна модель, в основі якої покладено акцентування на сильних сторонах дитини, на її можливостях та позитивних ресурсах.

Відштовхуючись від класифікації ЮНЕСКО та враховуючи соціальний підхід, виділяють наступні категорії ООП: порушення зору, порушення слуху, порушення опорно-рухового апарату, порушення мовлення, порушення інтелектуального розвитку, затримка психічного розвитку, порушення розладу аутистичного спектру, складні порушення розвитку.

Відповідно до даних автоматизованої системи «Інклюзивно-ресурсні центри» за 2019 рік, фахівці інклюзивно-ресурсних центрів в Житомирській області обслуговують 212092 дітей віком від 2 до 18 років. Також варто зауважити, що кількість дітей з ООП зростає, а контингент стає більш складнішим (таблиця № 1). Педагоги в закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) стикаються з нагальними проблемами щодо організації інклюзивного навчання: створення універсального дизайну, адаптація і модифікація освітніх програм, методи викладання і оцінювання результатів навчання учнів з ООП. Також варто згадати і той факт, що не вистачає спеціальних, корекційних педагогів в ЗЗСО, тому має бути налагоджена ефективна співпраця між вчителями спеціальних шкіл та ЗЗСО.

Адаптація освітніх програм реалізується шляхом зміни характеру представлення навчального матеріалу, не змінюючи зміст навчання, тобто учень чи учениця вивчатиме усі теми, виконуватиме усі завдання, що й увесь клас, але навчальний матеріал, завдання й оцінювання будуть мати інший характер подачі. Варто диференціювати різні види адаптації (схема № 1).

Адаптацію слід застосовувати в тому випадку, якщо учень не має порушень інтелектуального розвитку та складних порушень розвитку.

Таблиця № 1

Назва показника	Загальна кількість дітей, які пройшли КО	Кількість дітей, які пройшли повторну КО
З порушеннями зору	115	9
З порушеннями слуху	55	1
З порушеннями опорно-рухового апарату	287	5
З тяжкими порушеннями мовлення	1280	21
З розладами аутистичного спектра	90	8
Із затримкою психічного розвитку	804	31
З порушеннями інтелектуального розвитку	322	19
Із складними порушеннями розвитку	207	18
Кількість осіб, які пройшли КО та у яких не виявлено ООП	697	-
Всього	3857	112

Адаптація навчального матеріалу, а саме завдань, може варіюватись в залежності від категорії порушення ООП в учня. Наприклад, для дитини з порушеннями зору краще виконувати аплікацію з природного матеріалу, використовуючи заготовку з контурами. Таку ж аплікацію дитина з порушенням слуху виготовить за допомогою покрокової письмової інструкції, а дитина з розладами аутистичного спектру – з візуальною інструкцією. Учень із затримкою психічного розвитку виконає такий вид діяльності з опорою на зразок.

Педагог також може практикувати адаптацію оцінювання, опираючись на можливості, збережені аналізатори, здібності дитини з ООП. Якщо увесь клас матиме усне опитування з певної теми, то учню з порушеннями слуху доцільно запропонувати індивідуальний письмовий тест. Під час виконання самостійних робіт дітям з порушеннями інтелектуального розвитку варто передбачити часті перерви, нагадування завдання, надати додатковий час. Учням з розладами аутистичного спектру краще вдасться комп'ютерне оцінювання, аніж контрольна робота. Дитина з порушеннями зору може скористатись допомогою асистента вчителя під час виконання письмового тесту (асистент вчителя може зачитувати запитання та варіанти відповідей, а учень має вибрати правильну відповідь усно).

Схема № 1. Типи адаптації

Модифікація освітніх програм – це трансформація характеру представлення навчального матеріалу шляхом зміни освітніх цілей, змісту та оцінювання, у тому числі використання спеціальних підручників та виконання інших домашніх завдань [4]. У ЗЗСО педагог має обов'язково модифікувати освітню програму, якщо в учня наявні порушення інтелектуального розвитку і типова освітня програма буде для нього складною.

Модифікація реалізується трьома способами:

- 1) спрощення: часткове зменшення складності цілей і (або) змісту;
- 2) виключення: на рівні навчального плану (учень не вивчатиме деякі шкільні предмети) або ж на рівні освітньої програми (пропуск компетенцій, зміст яких учень не може засвоїти);
- 3) ущільнення, об'єднання: інтеграція (об'єднання) кінцевих цілей, змісту (інтеграція двох або більшої кількості навчальних предметів) [4].

Під час здійснення модифікації освітньої програми через спрощення вчитель має змогу змінити складні цілі або зміст відповідно до можливостей конкретної дитини з ООП. Також у рамках модифікації педагог має вибір щодо спрощення змісту очікуваних результатів навчання (таблиця № 2) або ж щодо зміни змісту, концептуальної складності навчального матеріалу та очікуваних результатів навчання (таблиця № 3).

Зразок модифікованої програми з української мови для учня з ООП (категорія: порушення інтелектуального розвитку), 6 клас

Типова навчальна програма	Модифікована програма (зміна змісту очікуваних результатів навчання)
<p><u>Іменник як частина мови</u>: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Іменники загальні й власні, конкретні та абстрактні (повторення й поглиблення). Велика буква та лапки у власних назвах. Збірні іменники. Рід іменників (повторення). Іменники спільного роду. Число іменників (повторення). Іменники, що мають форми тільки однини або тільки множини. Відмінки іменників. Кличний відмінок.</p>	
<p>Знаннєва складова <i>Знає</i> морфологічні ознаки іменника; <i>розуміє</i> особливості відмінювання іменників кожної відміни, іменників, що мають форму лише множини; <i>знає й пояснює</i> написання й відмінювання чоловічих і жіночих прізвищ, імен, по батькові, не – з іменниками, написання іменників-власних назв, правопис суфіксів іменників.</p> <p>Діяльнісна складова <i>Знаходить</i> іменники в реченні; <i>визначає</i> належність іменника до певного роду, відмінкову форму та число іменників; <i>класифікує</i> іменники за родами, відмінками, групами; <i>порівнює</i> відмінкові закінчення іменників різних відмін і груп; <i>визначає</i> синтаксичну роль іменників у реченні, <i>доречно використовує</i> в мовленні іменники всіх числових та відмінкових форм; <i>виявляє</i> закономірності у правописі відмінкових закінчень іменників певної відміни та іменників, що мають лише форму множини; <i>визначає</i> в іменниках вивчені орфограми; <i>помічає й виправляє</i> граматичні та орфографічні помилки, обґрунтовує написання вивченими правилами; <i>користується</i> орфографічним словником</p>	<p>Знаннєва складова <i>Має уявлення</i> про морфологічні ознаки іменника; <i>має уявлення</i> про написання й відмінювання чоловічих і жіночих прізвищ, імен по батькові, не з іменниками, написання іменників-власних назв.</p> <p>Діяльнісна складова <i>Знаходить</i> іменники в реченні; <i>визначає</i> з допомогою вчителя належність іменника до певного роду, відмінкову форму та число іменників; <i>з допомогою вчителя змінює</i> іменники за числами та відмінками; <i>намагається доречно використовувати</i> в мовленні іменники всіх числових та відмінкових форм; <i>розрізняє</i> власні і загальні іменники, дотримується правила написання великої букви у власних іменах; <i>виправляє</i> граматичні та орфографічні помилки за зразком; <i>користується</i> орфографічним словником з допомогою вчителя</p>

Зразок модифікованої програми з української мови для учня з ООП (категорія: порушення інтелектуального розвитку), 6 клас

Типова навчальна програма	Модифікована програма (зміна змісту, концептуальної складності навчального матеріалу та очікуваних результатів навчання)
<u>Іменник як частина мови</u> : загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Іменники загальні й власні, конкретні та абстрактні (повторення й поглиблення). Велика буква та лапки у власних назвах. Збірні іменники. Рід іменників (повторення). Іменники спільного роду. Число іменників (повторення). Іменники, що мають форми тільки однини або тільки множини. Відмінки іменників. Кличний відмінок.	<u>Іменник як частина мови</u> . Іменники загальні й власні. Велика буква у власних назвах. Рід іменників (повторення). Число іменників (повторення). Відмінки іменників. Кличний відмінок.
<p>Знаннєва складова <i>Знає</i> морфологічні ознаки іменника; <i>розуміє</i> особливості відмінювання іменників кожної відміни, іменників, що мають форму лише множини; <i>знає й пояснює</i> написання й відмінювання чоловічих і жіночих прізвищ, імен по батькові, не з іменниками, написання іменників-власних назв, правопис суфіксів іменників.</p> <p>Діяльнісна складова <i>Знаходить</i> іменники в реченні; <i>визначає</i> належність іменника до певного роду, відмінкову форму та число іменників; <i>класифікує</i> іменники за родами, відмінками, групами; <i>порівнює</i> відмінкові закінчення іменників рівних відмін і груп; <i>визначає</i> синтаксичну роль іменників у реченні, <i>доречно використовує</i> в мовленні іменники всіх числових та відмінкових форм; <i>виявляє</i> закономірності у правописі відмінкових закінчень іменників певної відміни та іменників, що мають лише форму множини; <i>визначає</i> в іменниках вивчені орфограми; <i>помічає й виправляє</i> граматичні та орфографічні помилки, обґрунтовує написання вивченими правилами; <i>користується</i> орфографічним словником</p>	<p>Знаннєва складова <i>Має уявлення</i> про іменник; <i>має уявлення</i> про написання прізвищ, імен по батькові.</p> <p>Діяльнісна складова <i>Знаходить</i> іменники в реченні за зразком; <i>списує</i> з друкованого тексту невеликі речення з власними назвами; <i>співвідносить</i> іменники в однині і множині з відповідною кількістю предметів з допомогою вчителя; <i>з допомогою вчителя змінює</i> іменники за числами та відмінками; <i>намагається доречно використовувати</i> в мовленні іменники; <i>приймає</i> допомогу вчителя</p>

Модифікація у формі виключення передбачена для учнів, які через певні порушення не зможуть вивчати той чи інший предмет. Наприклад, рівень інтелектуальних здібностей учениці не дозволяє опанувати їй іноземну мову;

дитина має складні порушення розвитку. За погодженням батьків і всіх учасників засідання команди психолого-педагогічного супроводу, приблизно в середині вересня, предмет «Іноземна мова» може бути виключений на рівні навчального плану (пункт № 8 Індивідуальної програми розвитку, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 року № 588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах») [6] з обов'язковим обґрунтуванням учителя іноземної мови даної пропозиції. У такому випадку складається індивідуальний навчальний план, у якому буде перелік навчальних предметів, які учениця має опанувати впродовж навчального року.

В інклюзивних класах навчання проводиться відповідно до робочого навчального плану закладу освіти, який складається на основі типових освітніх планів ЗЗСО. Беручи до уваги особливості інтелектуального розвитку учня, може розроблятися індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма. Індивідуальний навчальний план – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння учнем компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із учнем за наявності необхідних для цього ресурсів [3, с. 133].

Об'єднання навчальних предметів у процесі модифікації освітньої програми може бути здійснено для учнів зі складними порушеннями розвитку та з порушеннями інтелектуального розвитку, тобто учень чи учениця навчатимуться за індивідуальним навчальним планом, який є складовою індивідуальної програми розвитку. Так, дитина у 7-му класі може вивчати предмет «Математика», а не два окремих «Алгебра» і «Геометрія», або ж «Фізика і хімія в побуті», а не «Фізика» і «Хімія». Педагогам у ЗЗСО варто пам'ятати, що будь-яка модифікація з метою індивідуалізації навчального процесу погоджується з батьками та обов'язково фіксується в індивідуальній програмі розвитку. В інклюзивному класі для дитини з ООП розробляється індивідуальна навчальна програма на основі типових освітніх програм ЗЗСО і спеціальних з відповідною адаптацією [3].

Отже, з огляду на освітні реформи, роль і місце педагога у ЗЗСО докорінно змінюється, учень стає суб'єктом навчання та перше місце посідають його потреби. З метою ефективного залучення дитини з ООП в освітній процес вчитель має адаптувати чи модифікувати навчальну програму, враховуючи можливості, здібності, рівень розвитку когнітивних та пізнавальних процесів конкретного учня, вдаючись до індивідуалізації в навчанні, та складати індивідуальний навчальний план.

Список використаних джерел

1. Гевко І. Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв*, 2019. № 1 (64). С. 52–58.
2. Закон України «Про освіту». ВВР, 2017. № 38–39. 380 с.
3. Інклюзивна освіта. Посібник для батьків. Досвід Канади: посіб. Київ : Паливода А. В., 2012. 120 с.

4. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / за заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.

5. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агенство України», 2019. 300 с.

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 року № 588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2017-%D0%BF#Text> (Дата звернення:13.11.2020).

7. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник* / кол. авторів: Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін.; за ред. Даниленко Л. І. Київ, 2007. 128 с.